

PÁLFFY GÉZA

RÉGI SZOKÁSOK - ÚJ KIHÍVÁSOK

Uralkodókoronázások a kora újkori Magyarországon

A magyar uralkodók koronázásának a késő középkori Magyarországon három feltétele volt. Egyrészt az uralkodót a Szent Koronával kellett megkoronázni, másrészt a szertartást az esztergomi érseknek kellett végeznie, harmadrészt a ceremóniát Székesfehérvárott kellett megtartani.

A történeti köztudat ezt a három alapvetet általában az egész magyar történelemre kiterjeszti. Pedig az 1526. évi mohácsi csatát követő kora újkorban, a 16-18. században még e legfőbb régi szokásokban is alapvető változások következtek be.

A meghatározó nagyhatalmi és katonai, valamint a magyar politikai eliten belüli erőviszonyok hamar felülírták az addig szinte meggingathatatlanak tűnő, évszázados hagyományokat.

Az alábbi írás ezeket a különleges kihívásokat és az uralkodókoronázások ceremóniájában bekövetkezett legfőbb újdonságokat veszi számba.

I. Ferenc budai koronázása
1792. június 6-án.
Johann Peter Krafft
olajfestménye, 1825

A 16–18. században az egyik legnagyobb kihívást a koronázások bevett helyszínének megváltozása hozta. Erre ráadásul nem egy ízben, hanem három alkalommal (1563, 1622, 1792) került sor. Így a két régi magyar koronázóvárosnak, Szent István koronázási helyének, Esztergomnak és középkori koronázásaink legfőbb helyszínének, Székesfehérvárnak a kora újkor folyamán három utódja lett. 1526 és 1539 között azonban még két királyt, 1526 őszén Szapolyai Jánost (1526–1540) és 1527. no-

vember elején Habsburg I. Ferdinándot (1526–1564), valamint feleségeiket (1539-ben Jagelló Izabellát, illetve 1527-ben Jagelló Annát) a székesfehérvári Nagyboldogasszony-bazilikában koronázták meg.

ÚJ KORONÁZÓVÁROSOK

A három új koronázóváros időrendben a következő. Elsőként 1563. szeptember 8-tól, Habsburg Miksa főherceg szertartásától a Duna-parti Pozsony

városa, amely egészen V. Ferdinánd reformkori, napjainkra csaknem elfeledett koronázásáig, az 1830. szeptember 28-i ceremóniáig koronázóváros maradt. Másodszer 1622. július 26-tól, II. Ferdinánd király második felesége, Gonzaga Eleonóra Anna királyné koronázásától a nyugat-dunántúli Sopron városa. Végül a harmadik új koronázóváros 1792. június 6-tól, I. Ferenc ünnepeitől Buda lett. Egyik város sem vált azonban kizárólagos koronázóvárossá. A 17. század folyamán Pozsonyban és Sopronban, a 18–19. század fordulóján pedig Pozsonyban és Budán egyaránt rendeztek szertartásokat.

Míg 1563-tól 1830-ig a pozsonyi Szent Márton-templomban összesen 18 ceremónián 10 királyt, 1 királynőt (Mária Terézia) és 7 királynét koronáztak, addig a soproni ferencesek tulajdonában lévő Nagyboldogasszony-templom egy király- (1625: III. Ferdinánd [1637–1657]) és két királyné-koronázási szertartásnak (1622: Eleonóra Anna királyné, ill. 1681: I. Lipót [1657–1705] harmadik felesége, Eleonóra Magdolna Terézia) adott otthont. Azaz a mai bencés, másként Kecse-templomban összesen három koronázási ceremóniát szerveztek meg. Végül Budán, majd utóbb Budapesten három-három király- és királyné-koronázást (1792, 1867, 1916) tartottak. A magyar történelemben tehát öt koronázóvárost érdemes számon tartanunk. A helyszíntől függetlenül ugyanis a ceremóniák mindenütt teljesen törvényes körülmények között zajlottak.

A koronázóvárosi helyszín megváltozásának minden esetben más-más, ám igen komoly okai voltak. 1563-ban mindenekelőtt a nagyhatalmi, 1622-ben főként a politikai-katonai viszonyok, 1792-ben pedig elsősorban politikai törekvések indokolták a változást. A legjelentősebb fordulat kétségkívül a 16. században következett be.

Noha 1539-ig négy szertartást még Székesfehérvárott szerveztek meg, a koronázóváros 1543. szeptember eleji török megszállása jól jelezte a Közép-

Magyar Koronázási | *Der ungarische Wappen-*
és Czimeres Herold. | Herold.

63.

A magyar herold az utolsó pozsonyi koronázáson, 1830.

Uralkodókoronázásaink a koronázási menetben a felségjelvények mellett Magyarországot a magyar herold, azaz címerkötő is megjelenítette. Köpenyén a magyar címet viselte, kezében pedig egy pálca díszelgett. (a Pozsonyi Városi Galéria metszete)

URALKODÓKORONÁZÁSOK A 17. SZÁZADI SOPRONBAN

A KORONÁZÁS DÁTUMA	A KORONÁZOTT SZEMÉLY	A KORONA SOPRONBAN	JELEN LÉVŐ URALKODÓ
1622. júl. 26., Szent Anna napja	Gonzaga Eleonóra Anna királyné, II. Ferdinánd második felesége	1622. júl. 11.–aug. 8. – összesen 29 nap	II. Ferdinánd
1625. dec. 8., Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának napja	III. Ferdinánd, a későbbi magyar király (1637–1657)	1625. nov. 30.–dec. 14. – összesen 15 nap	II. és III. Ferdinánd
1681. dec. 9., Szűz Mária szeplőtelen fogantatásának másnapja	Pfaz-Neuburgi Eleonóra Magdolna királyné, I. Lipót harmadik felesége	1681. dec. 5–13. – összesen 9 nap	I. Lipót

Kelet-Európában kialakult új nagyhatalmi erőviszonyokat. Az oszmán-törökök a magyar trónt is betöltő Habsburgokkal szemben olyan jelentős erőfőlényben voltak, hogy 1541. augusztus végén előbb a magyar fővárost (Budát), majd két esztendő múlva a koronázóvárost (Székesfehérvárt) és a koronázás jogát bíró érsekek rezidenciáját (Esztergomot) is képesek voltak elfoglalni. Mindezek következtében Székesfehérvár helyére új koronázóvárost kellett keresni, hiszen I. Ferdinánd korosodásával utódlása a német és cseh területek mellett Magyarországon is egyre égetőbb kérdéssé vált.

MIÉRT POZSONY?

Pozsonyban az első koronázást 1563 szeptemberében tartották, azonban az új koronázóváros helyszínéről már 1561 tavaszán döntés született. Mégpedig oly módon, hogy Ferdinánd király teljességgel elfogadta a magyar politikai elit akaratát. Miután ugyanis 1561 márciusában tárgyalásokat kezdeményezett fia, Miksa főherceg magyar királlyá tételének előkészítéséről, a ceremónia helyszínéül a magyar tanácsosok egyhangúlag Pozsonyt nevezték meg. Miként a koronázást részletesen megtervező beadványukban fogalmaztak: „mivel a törökök Székesfehérvárt [1543-ban] elfoglalták, a legfenségsébb cseh király, a mi legkegyelmesebb urunk [Miksa főherceg] koronázása a régi és az ősi szokás szerint ezen esemény számára kijelölt helyén nem történhet meg, ezért az látszik szükségesnek, hogy azt Pozsonyban, a Szent Márton társaskáptalani templomban tartsák meg.” A régi koronázóváros, Székesfehérvár helyére így lépett Miksa

király 1563. szeptember eleji ceremóniájától 1830-ig Pozsony városa. Sőt 1563-tól 1825-ig, Karolina Augusztia (I. Ferenc utolsó felesége) szertartásáig többségében itt koronázták a magyar királynékat is.

A 16. század közepére kialakult új helyzetben Pozsony kiválasztása a magyar főpapok és nagyurak részéről teljesen logikus döntés volt. A Duna-parti szabad királyi város ugyanis az 1530–1540-es években fokozatosan a fogyatkozó területű Magyar Királyság új fővárosává és igazgatási központjává vált, hiszen Budát előbb 1529-től Szapolyai János, majd 1541-től az oszmánok birtokolták. A város kiemelkedését alapvetően elősegítette, hogy Ferdinánd főherceget 1526. december 16-án a pozsonyi ferences kolostorban választották magyar uralkodóvá, Buda János király kezére kerülését követően pedig 1531-től a Magyar Kamarát is itt szervezték újjá. Sőt, a magyar rendek szintén számos országgyűlést tartottak a város falai között. 1543 után Várday Pál esztergomi érsek (1526–1549) is ide tette át politikai székhelyét, miközben káptalanja Nagyszombatban talált menedékre.

A 17. században Pozsony koronázóvárosi szerepkörét három alkalommal (1622, 1625, 1681) a nyugat-dunántúli Sopron vette át. Ennek ekkor nagyobb részben katonai, kisebb részben politikai okai voltak. Noha 1618 júliusának

elején II. Ferdinándot Pázmány Péter esztergomi érsek (1616–1637) még Pozsonyban koronázta királlyá, a következő két szertartást, 1622-ben Eleonóra Anna királyné, 1625-ben pedig III. Ferdinánd koronázását Sopronban tartották. Ennek hátterében elsősorban az állt, hogy Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (1613–1629) a harmincéves háborúban, 1619 őszén nemcsak csatlakozott a cseh felkelők Habsburg-ellenes mozgalomához, hanem a Magyar Királyságot megtámadva október közepén annak fővárosát, Pozsony várát és városát is sikerült elfoglalnia, mégpedig az itt őrzött Szent Koronával együtt. Ezt követően 1620–1621-ben a város további három ostromot élt át, hiszen a császári-királyi hadak 1620 októberét követően csupán másodsorra, 1621 májusában tudták visszavenni, amit augusztus–szeptemberben az erdélyi fejedelem sikertelen visszafoglalási kísérlete követett.

Így a négy ostromban komoly pusztulást szenvedő Pozsony szerepét előbb 1622 nyarán, majd Bethlen újabb magyarországi hadjáratát (1623) követően még két ízben (1625, 1681) Sopron vehette át. Az utóbbi esetben ugyancsak elsősorban a katonai helyzet, a főként az ország északi területeit érintő Thököly-felkelés magyarázta a nyugat-dunántúli város kiválasztását. Így lett Sopron a 17. században Magyarország harmadik koronázóvárosa.

Miután az oszmán-törökök a koronázóvárost (Székesfehérvárt) és a koronázás jogával rendelkező érsekek rezidenciáját (Esztergomot) is elfoglalták, új koronázóvárost kellett keresni.

I. Lipót pozsonyi koronázása 1655. június 27.

Gonzaga Eleonóra Magdolna császárné, III. Ferdinánd harmadik felesége, Lipót mostohaanyja az udvarhölgyeivel.

Lipót főherceg megkoronázása a Szent Koronával. A szertartást végző főpap Lippay György esztergomi érsek, akinek két püspöktársa segít.

A magyar koronázási jelvények: gróf Wesselényi Ferenc nádor a Szent Koronával, gróf Csáky István tárnokmester az országalmával, gróf Batthyány Ádám étkefogómeister a karddal, gróf Nádasdy Ferenc távozó udvarmester és még ki nem hirdetett országbíró az eskükereszttel.

A koronázási országzászlók. Felül: Magyarország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Bosznia és Szerbia (Esterházy Pál kezében). Alul: Galícia, Lodomeria, Kumánia és Bulgária zászlai (de több esetben téves címerábrázolásokkal).

Udvari zenészek

Lipót édesapja, III. Ferdinánd császár és magyar-cseh király

A három, Bécsbe delegált külföldi követ: a pápai nuncius, a spanyol és a velencei követ

A koronázás színhelye: a Szent Márton-templom

Az öt herold, mindegyik díszruhában. Középen a magyar herold a Magyar Királyság egyik legfőbb jelképével, az ország korabeli kettős keresztjes címerével. Tőle balra a cseh és az osztrák, jobbra a német birodalmi és a császári herold.

A királyi vár, ahol a koronázási díszbéd zajlott - balra a vaskos torony a Szent Koronát őrző ún. Koronatorony

A városon kívüli koronázódombon zajlott a kardvágás a négy égtáj felé

Eskütétel a rendek előtt az országok törvényeire egy külön e célra épített emelvényen

A katonai helyzet mellett ugyanakkor koronázóvárossá tételében az Esterházy család két kiemelkedő tagjának (Miklós és Pál nádoroknak) és a bécsi udvar érdekeinek is meghatározó része volt.

1687-től 1830-ig uralkodókoronázásainkat többségében újra Pozsonyban tartották. Kivételt egyetlen alkalom, 1792 júniusa jelentett. Ekkor a magyar rendek ugyanis nem Pozsonyban, hanem Budán tartották országgyűlésüket, amelynek emlékét mind a mai napig őrzi a budai Várban az Országház utca. II. Lipót király (1790–1792) halála után így sikerült elérniük, hogy utódja, I. Ferenc és felesége, Mária Terézia koronázását ne a korábbi bevett helyszínen, Pozsonyban, hanem a diéta közvetlen szomszédságában álló, koronázásra gyorsan berendezhető Mária Magdolna-templomban (a későbbi Helyőrségi templomban) tarthassák.

Bár ezt már II. Lipót koronázása alkalmával, 1790 késő nyarán-őszén is szerették volna elérni, a templom akkor még nem szolgálhatott koronázás helyszínül. 1792 után ugyanakkor Ferenc király két újabb feleségét (1808-ban Mária Ludovikát, 1825-ben pedig Karolina Augusztát) magyar királynévá nem itt, hanem ismét a pozsonyi Szent Márton-templomban koronázták meg, miként 1830 szeptemberének végén fiát, V. Ferdinándot is. A Bécshez közeli Pozsonyt ezen esetekben az udvar e célra alkalmasabbnak tartotta, amit a rendek újabb pozsonyi országgyűlési összejövetelei is döntően támogattak.

Székesfehérvár a koronázások terén a középkorban csaknem kiváltságos szerepét tehát sohasem nyerte vissza – sem az oszmánoktól való visszafoglalása (1688) és a török hódoltság megszűnte, sem Pozsony fővárosi szerepének elmúlta után. A születőben lévő magyar polgári nemzet érdekei, illetve Buda, majd 1873-tól Budapest fővárosi szerepköre ugyanis felülírták a félezer esztendővel korábban még megingathatatlanak tűnő tradíciókat.

A HAGYOMÁNYOK ŐRZÉSE

Az ország új koronázóvárosaiban a magyar politikai elit mindent megtett azért, hogy a ceremónia a magyarok régi hagyományai szerint menjen végbe. Ezek továbbvitele a 16. század második felében azonban nem volt egyszerű feladat. Egyrészt az 1560-as

A születőben lévő magyar polgári nemzet érdekei, illetve Buda, majd 1873-tól Budapest fővárosi szerepköre felülírták az évszázadokon át megingathatatlanak tűnő tradíciókat.

évek elején már bő három évtizede nem volt koronázás Magyarországon, így alig éltek olyanok, akik Szapolyai János vagy Habsburg Ferdinánd székesfehérvári koronázásán 1526–1527-ben jelen lettek volna. A Magyar Királyság három előkelő főméltósága, Oláh Miklós esztergomi érsek (1553–1568), Nádasdy Tamás nádor (1554–1562) és Desseffy János királyi udvarmester viszont éppen e személyek közé tartozott. Másrészt a középkori magyar királykoronázásoknak a jól szabályozott egyházi oldaluk mellett hagyományosan volt egy világi részük is, amelyet korábban hivatalosan sohasem rögzítettek.

Miksa főherceg jövőbeli koronázásáról Bécsben tárgyalva 1561. március végén a magyar tanácsosok a Magyar Királyság történetében először rögzítették írásban a szertartás legfőbb jellegzetességeit. Előbb többen személyes javaslataikat vetették papírra, amelyek közül a világi elit első embere, Nádasdy nádor és a jogtudós győri püspök, Gregoriánczy Pál saját kezű, latin nyelvű beadványai napjainkig fennmaradtak. Ezek megvitatását

követően alakította ki a Magyar Tanács a saját véleményét, és készítettek el a tanácsosok az uralkodó számára március 26-án végleges javaslatukat. Ez az egyházi ceremónia rövid taglalása után elsősorban a koronázás világi részének bemutatására koncentrált.

1561 tavaszán a császárvárosban a magyar tanácsosok a kora újkori királykoronázások „forgatókönyv-tervezetét” készítettek el. A régi hagyományok továbbvitele érdekében mintegy két hét alatt gondos munkát végeztek, hiszen a késő középkori koronázás mintegy húsz elemének majd mindegyikéről szóltak. Az Oláh Miklós érsek vezette püspök-tanácsosok főként az egyházi szertartásra összpontosították figyelmüket. Ehhez elsősorban a *Római főpapi szertartáskönyvet* és az esztergomi egyház régi kiváltságleveleit tekintették át. Sőt még a magyarok krónikáinak koronázásokra vonatkozó említéseit is kigyűjtették. A nagyurak közben mindenekelőtt azon tapasztalataikat rögzítették, melyeket részben felmenőiktől hallottak, részben néhányan még Ferdinánd vagy János király szertartásán Székesfehérvárott szemé-

KARDVÁGÁS ÉS LAKOMA A MAGYAR KIRÁLYKORONÁZÁSOK VILÁGI RÉSZE

A magyar királykoronázás a 15. századtól külön egyházi és világi részre oszlott. Míg az előbbit, a koronázási szentmisét a római főpapi szertartáskönyv aszigorúan szabályozta, az utóbbi fokozatosan alakult ki és speciális magyar sajátossággá vált. Részei a következők voltak:

1. Az uralkodó jelképes itélkezése és az aranyarkantyús lovagok avatása egy másik templomban.
2. Világi eskü az országok törvényeire és szabadságjogaira – egy külön e célra épített emelvényen, mégpedig a koronázóvároson kívül.
3. Kardvágás a négy égtáj felé a városon kívüli koronázódombon.
4. Ünnepi koronázási lakoma az uralkodó mindenkori szállásán.

Mindezeket a koronázási menetben a koronázási szertartás nép közé szórása, korabeli nevén a „pénzhányás”, majd többnapos különféle ünnepségek egészítették ki, úgymint ökörsütés, ingyenbor, táncmulatságok, lovagi tornák és tűzijátékok.

Az ország új koronázóvárosaiban a magyar politikai elit mindent megtett azért, hogy a ceremónia a magyarok régi hagyományai szerint menjen végbe.

lyesen láttak. Nádasdy nádor például kizárólag a koronázás világi részét vette papírra, ez reprezentálta ugyanis leginkább a magyar arisztokrácia és nemesség befolyását. Azaz egyértelműen jelezni kívánta, hogy a világi elit hozzájárulása nélkül senki sem lehet Magyarország uralkodója.

Habsburg Miksa magyar királlyá koronázására végül 1563. szeptember 8-án, Magyarország védőszentje (*Patrona Hungariae*), Szűz Mária születésének emléknapján Pozsonyban került sor. Mivel az eseményről több szemtanú is részletesen beszámolt, megállapítható, hogy a magyar tanácsosok forgatókönyv-tervezete, illetve a megvalósult ceremónia szinte teljesen megfelelt egymásnak. A régi, székesfehérvári hagyományokat a Magyar Királyság politikai elitjének sikerült tovább örökítenie az új fővárosban.

A fehérvári királyi bazilika helyére így Pozsonyban a Szent Márton-templom lépett. Itt az egyházi szertartást a korábbi hagyományoknak megfelelően hajtották végre. Míg a szertartás nagy részét – az egyházi esketést, királyszentelést, felkenést, sőt magát a koronázást is – főpapok végezték, a rendek megkérdése (*acclamatio*), hogy akarják-e királyuknak a koronázási palástba öltöztetett főherceget, a késő középkori szokásokat követve továbbra is a világi előkelők feladata maradt. 1563 őszén, Nádasdy Tamás halála után – nádor nem lévén – a kérdést magyar nyelven háromszor egymás után a rangidős nagyúr, a kora miatt hordszékben cipelt Batthyány Ferenc (1497–1566) tette fel, miként

ő adta át a Szent Koronát a koronázást végző Oláh érseknek. A felségjelvények hordozói között több neves végvári kapitányt is találunk, mint például az egri hős Dobó Istvánt, Szigetvár védőjét, Zrínyi Miklóst és fiát, a későbbi kanizsai főkapitány Györgyöt.

A szertartás világi része szintén a székesfehérvári ceremóniát imitálta. A koronázási menet a vörös posztóval letakart utcákon érte el a város főterét, ahonnan a közeli ferences templomba vonult. Mégpedig ugyanabban a rendben, ahogyan a felségjelvényeket korábban a templomban a sekrestyéből a főoltárhoz vitték; kivéve a Szent Koronát és a hüvelyébe dugott kardot, amelyek ekkor Miksa fején és derekán maradtak. Mögötte két nemes lovagolt, akik a magyar tanácsosok javaslatának megfelelően pénzt szórtak a nép közé. A fehérvári Szent Péter-templomot Pozsonyban a ferences templom váltotta fel. Itt a világi ceremónia első részeként Miksa több neves végvári tisztet ütött lovaggá, például a híres Thury Györgyöt, Gyulaffy Lászlót és Székely Antalt.

Ezt követően a menet – miként korábban Fehérvárott is zajlott – a Szent Mihály-kapun keresztül elhagyta a várost, majd a közeli Szent Mihály-templom temetője melletti szabad területen, egy fából épített emelvényen Miksa letette a világi esküt. A világi ceremónia második elemeként a trónörökös jobb kezének két ujját magasba emelve tett fogadalmat az Oláh érsek által felolvasott eskü alapján a rendek kiváltságainak és az *Aranybullában* (1222) foglaltaknak a betartására.

Végül a ceremónia harmadik, talán legnevezetesebb világi elemére, a négy égtáj felé elvégzett kardvágásokra újabb hosszabb menetet követően már a várostól délre, a Duna-szigeten, egy kisebb, újonnan emelt dombon került sor. Miként a szemtanúk többsége

A MAGYAR ORSZÁGGYŰLÉS 1687. ÉVI 2. TÖRVÉNYCIKKE A HABSURG-HÁZ FIÁGI ÖRÖKÖSÖDÉSÉRŐL

Minthogy Őcsászári és Királyi Legszentségesebb Felsége [ti. I. Lipót] dicsőséges és győzedelmes fegyvereivel a keresztény név iszonyú ellenségét, a törököt számos véres és döntő ütközetben megverte, és az utóbbiak torkából az egykor legvirágzóbb királyi székhelyet, Budát kiragadta [...], ezen oly nagy és örökké hálával

említendő jótéteménynek emlékezetére Magyarországnak és kapcsolt részeinek összes karai és rendjei kinyilatkoztatják, hogy mostantól a jövőben és örök időkre senki mást, mint a fent említett Őcsászári és Királyi Felség fiúörökösei közül az elsőszülöttet fogják törvényes királyuknak és uruknak elismerni.

külön kiemelte, ezt a székesfehérvári domb mintájára deszkából és földből építették. A világi ceremónia utolsó elemét, a koronázási lakomát viszont már ismét magában a városban, Oláh érsek palotájában tartották kora délután, ahol a főherceg szállása és a felsőház ülésterme is volt.

Hasonló gondossággal jártak el a magyar rendek a 17. században a soproni, majd a 18–19. században a budai koronázások esetében is. Hogy csak egyetlen példát említsünk: az 1681. decemberi soproni királyné-koronázás megtervezéséhez a magyar politikai elit és a bécsi udvartartás vezetői már-már szinte történetinek nevezhető kutatásokat folytattak. Csaknem mindent megtettek tehát annak érdekében, hogy a régi hagyományok az új helyszíneken is nagyjából tovább éljenek.

Ennek több szempontból hosszú távon is kiemelkedő jelentősége volt. Egyrészt garantálta a koronázások törvényes voltát, függetlenül attól, hogy az országban szabad királyválasztás érvényesült vagy – miként ez az 1687. évi 2–3. törvénycikk, majd a *Pragmatica Sanctio* (1723) értelmében történt – a magyar állam előbb férfi-, majd nőágon a Habsburgok örökös királysága, ám nem örökös tartománya lett. Másrészt a ceremóniák nemcsak a Magyar Királyság legfőbb hatalmi reprezentációs ünnepe, hanem sok évszázados államiságának és politikai jelentőségének, régi hagyományainak és leginkább szuverenitásának hangsúlyozói és szimbolikus megjelenítői voltak. Azaz éppen annak legfőbb jelei, hogy Magyarország sohasem lett a Habsburgok örökös tartománya, a Monarchián belül pedig mindvégig speciális helyzettel bírt.

I. József pozsonyi koronázása, 1687. december 9.

Középen: A koronázás jelene – a két koronázó: balról Széchenyi György esztergomi érsek, jobbról Esterházy Pál nádor.

Balra felül: Pénzszerzés a nép közé a koronázási menetben. Alul: Az arany-sarkantyús lovak avatása a ferences templomban.

Jobbra felül: Kardvágás a várostól délre emelt koronázódombon.

Alul: Ökör-sütés a koronázási ceremóniát követően

KI KORONÁZZA A MAGYAR KIRÁLYT?

A régi hagyományok sikeres továbbvitele ellenére már az első pozsonyi koronázás sem volt mentes tényleges és szimbolikus politikai küzdelmekről, valamint reprezentációs konfliktusok-

1526. november 11.

II. Lajos király Mohács mezei halálát követően Szapolyai János erdélyi vajda fejére kerül a Szent Korona Székesfehérvárott. A szertartás teljesen törvényes körülmények között zajlik, amelyet a mohácsi csatában elhunyt esztergomi érsek helyett a rangidős felszentelt főpap, Podmaniczky István nyitrai püspök végez.

1527. november 3.

Habsburg Ferdinánd ugyancsak teljesen törvényes koronázása Fehérvárott. Páratlan módon másfél évtizeden át két legitim uralkodó Magyarországon. Ferdinánd fejére ugyancsak a rangidős felszentelt püspök, Podmaniczky István a nádorral, Báthory Istvánnal együtt helyezi fel a magyar koronát.

1539. március 2.

Az utolsó ceremónia az ősi koronázóvárosban: Jagelló Izabella királyné, Szapolyai János felesége szertartása a Nagyboldogasszony-bazilikában. Fehérvár egykori koronázóvárosi szerepét ezután már sohasem nyeri vissza.

1563. szeptember 8.

Az első pozsonyi uralkodókoronázás: Habsburg Miksa ceremóniája a Szent Márton-templomban. Esztergom és Székesfehérvár után Pozsony Magyarország harmadik koronázóvárosa. A magyar politikai elit sikerrel viszi tovább az új fővárosban is a régi koronázási hagyományokat.

tól. Ezek még az uralkodókoronázás három középkori alapfeltételével is kapcsolatban álltak. A viták egyrészt a Habsburg uralkodó és a magyar rendek, másrészt a rendek különféle csoportjai, elsősorban a világi és az egyházi elit tagjai között zajlottak. Míg az előbbieket elsősorban a király- és nádorválasztás kérdésében különböztek össze, az utóbbiak a koronázás egyik legfőbb elemén, a Szent Korona fejretételén vitatkoztak. Az utóbbi tehát a királykoronázás egyik középkori alapfeltételével is összefüggésben állt.

1526 után nemcsak a koronázások helyszíne, hanem a ceremónia egyik legfőbb eleme, a koronafeltétel módja is több ízben változott. 1527. november elején ugyanis a középkori gyakorlatban óriási változás következett be: I. Ferdinánd király fejére esztergomi érsek hiányában a rangidős felszentelt püspök, a koronázó főpap (Podmaniczky István nyitrai püspök) már Báthory István nádorral együtt tette fel a Szent Koronát. Ez egyértelműen jelezte, hogy az utolsó fehérvári királykoronázáson – a magyar történelemben első alkalommal – az érsek koronázási joga némi csorbát szenvedett. A nádor a közös koronázással jól szimbolizálta a magyar világi elit hatalmi reprezentációs törekvéseit, ami persze sértette az esztergomi érsek régi kiváltságait. (A Cseh Királyságban a koronafeltétel rituális funkcióját az ottani világi előkelők egyik vezetője, a prágai fővárnagy már 1438-ban megszerezte, s e privilégiumát évszázadokon át meg is tartotta.)

Oláh Miklós az 1563. őszi pozsonyi koronázódiétán ezért mindent megtett, hogy megakadályozza az elhunyt Nádasdy nádor utódjának megválasztását. Sikeres nádorválasztás esetén ugyanis ismét közös koronázásra lett volna szükség, sőt Oláh majdnem biztosan elvesztette volna 1562 ősztől viselt királyi helytartói tisztségét is, hiszen az új palatinus az ország szokásai értelmében szinte automatikusan helytartó is lett volna. A nemesség mégis hiába hivatkozott az ország szabadságaira és az Aranybulla ellenállási záradékára, a küzdelmet az udvar és Oláh érsek „pártja” közösen nyert meg: végül mind a király-, mind a nádorválasztást sikerült elkerülniük. Sőt, az udvarral szövetkezve

az érsek utódai ezt egészen 1608-ig meg tudták ismételni, mígnem a világi elit a Bocskai-felkelést kihasználva újra elérte a nádorválasztást, a koronafeltételben való segédkezést azonban nem. Pázmány Péter és érsek utódai állhatatos kitartásuknak köszönhetően ezt ugyanis a 17. század közepéig kizárólag maguk végezték.

Az esztergomi érsekek középkori kizárólagos koronázási jogában – I. Ferdinánd 1527. november eleji ceremóniáját kivéve – végül 1687-ben következett be újabb változás, ekkor azonban már végérvényesen. I. József pozsonyi szertartásán Széchényi György érseknek (1685–1695) ugyanis Esterházy Pál nádor személyében kiemelkedő riválisa akadt. Bár a kulisszák mögé nehéz betekinteni, annyit tudunk, hogy a nádor a bécsi udvar legfőbb vezetői körében próbálkozott a közös koronázás elfogadtatásával. Mivel azonban ez ellenkezett a korábbi ceremoniális gyakorlattal, az a döntés született, hogy ez ügyben a palatinusnak az érsekkel kell megegyeznie. Jelenleg még nem ismert, Esterházy miként érte el Széchényi érseknél terve elfogadását, csak annyit tudunk, hogy az idős főpapnál harminc esztendővel fiatalabb, hatalmas vagyonnal és politikai befolyással bíró, ambiciózus arisztokrata végül sikerrel járt. Ezt követően az érsek és a nádor közös koronafeltétele az utolsó koronázásig, 1916 végéig töretlenül szokásban maradt, függetlenül a ceremónia helyszínétől.

A régi hagyományok összességében sikeres továbbvitele ellenére – a világi elit megerősödésének megfelelően – a koronázás három középkori alapeltételéből ezzel immár a második módosult. Mindez azonban nem kérdőjelezte meg az új uralkodók legitimitását és alapjaiban az esztergomi érsek koronázási jogát sem. A Szent Korona és az érsekek jelenléte ugyanis 1526-tól 1916-ig mind a négy koronázóvárosban nélkülözhetetlen tényező maradt.

A MAGYAR KIRÁLYSÁG A HABSBERG MONARCHIÁBAN

A 16. század második felének pozsonyi ceremóniáitól kezdve a koronázási szertartásban még egy körülmény hozott különleges új elemeket, s teremtett ezzel a magyar elit számára sokáig nehezen elfogadható és sok kényszerű lemondással járó kihívást: a Magyar Királyság csatlakozása a Habsburg Mo-

A magyar Szent Korona legkorábbi hiteles, színes ábrázolása Clemens Jäger augsburgi történétíró Habsburg-dinasztia-történetében, 1554–1559.

(Bayerische Staatsbibliothek, München)

narchiához. Ezek az újítások azért is kiemelt figyelmet érdemelnek, mert nagy részük fennmaradt minden további pozsonyi és soproni, sőt egy részük még a budai koronázásokon is.

Ezek közül az egyik legszámottevőbb, a rendek jogait viszont nem érintő változás az volt, hogy Miksa koronázásától mintegy másfél évszázadra a magyar uralkodókoronázási szertartás egy különleges „német birodalmi” elemmel bővült. Mivel számos utódjához hasonlóan őt még apja, I. Ferdinánd német-római császár és magyar király életében koronázták magyar trónörökösre, a német birodalmi felségjelvények (*Reichsinsignien*) másolatait, a birodalmi jogart, almát, kardot és koronát a magyar koronázási menetben is felvonultatták.

Mindezek a jelenlévők számára vitathatatlanul azt mutatták, hogy a magyar trónon is a Német-római Császárság uralkodója ül, aki a Magyar Királyság legfőbb hatalmi reprezentációs ünnepségén utódja vagy felesége koronázása esetén e legmagasabb tiszttségében jelenik meg. Ez hosszú ideig gyakorlat maradt. III. Károly 1712. évi pozsonyi szertartásán azonban a német birodalmi felségjelvények nem voltak jelen. Esetében ugyanis egyrészt császárrá koronázása (1711. december 22-én Frankfurtban) megelőzte a pozsonyi szertartást, apja (I. József császár) pedig már korábban elhunyt; másrészt a Rákóczi-szabadságharcot követően a bécsi udvar ezzel is gesztust kívánt tenni a vele végre kiegyező magyar rendeknek.

A Habsburg Monarchiához való csatlakozásnak egy különleges dinasztikus reprezentációs elem keretében 1563-tól hosszú időn át még egy ér-

zékletes jele volt: a monarchia egyes országgyűtéseit képviselő heroldok felvonulása. I. Lipót egyik koronázási metszetén 1655-ből például jól láthatóak. A 16. században a Német-római Birodalmat egy, majd a következő évszázadban már kettő (a birodalmi és a császári), a Magyar Korona országait a magyar, a Vencel-koronát a cseh, az osztrák főhercegséget pedig az osztrák herold képviselte. Mindegyik díszruhát viselt, a magyar herold a Magyar Királyság egyik legfőbb jelképével, az ország korabeli bevett címerével, az úgynevezett magyar kiscímerrel, amely a vörös-ezüst sávós és kettős kereszt címer egyesítette.

A 16. századtól a koronázási szertartásban a közös Habsburg-udvar kialakulása és a bécsi udvartartás pozsonyi, soproni, majd budai megjelenése hozott évszázadokig ható változásokat. Noha az 1526 utáni évtizedekben névlegessé vált magyar királyi udvari főméltóságok ténylegesen a koronázások alkalmával láttak el legtöbbet közepkori feladatkörükből, hatáskörük jelentősen devalválódott. A magyar királyi lovászmesternek például a szálláshelyek kijelölése kapcsán Pozsonyban és Sopronban már egyeztetnie kellett a bécsi udvar kvártélymesterével (*Hofquartiermeister*), hiszen a Habsburg-udvar tagjait az utóbbi ismerte és tartotta nyilván szállásaik kapcsán. Az uralkodó védelmének biztosításában a magyar ajtónállómester is együttműködni kényszerült az I. Ferdinánd által létrehozott testőrség, az úgynevezett *Hartschier-gárda* tagjaival.

A nagyszámú osztrák, német, spanyol, cseh udvarnok és egyéb külföldi meghívott jelenléte a 16–18. században a magyar királyi és a bécsi főud-

▶ 1622. július 26.

Királyné-koronázás a soproni ferences (a mai bencés) templomban, miután Bethlen Gábor erdélyi fejedelem visszaadja II. Ferdinánd királynak és a magyar rendeknek az 1619 őszi megszerzett Szent Koronát. Sopron a Magyar Királyság negyedik koronázóvárosa.

▶ 1625. december 8.

III. Ferdinánd koronázása Sopronban Bethlen Gábor újabb Habsburg-ellenes magyarországi hadjárata miatt.

▶ 1681. december 9.

I. Lipót harmadik feleségét, Eleonóra Magdolna királynét is Sopronban koronázzák Thököly Imre kuruc felkelése miatt.

▶ 1687. december 9.

I. József koronázása Pozsonyban, miután a magyar rendek a koronázódiétán lemondanak a szabad királyságlasztásról. Az esztergomi érsek és a nádor ettől kezdve már mindig egyszerre teszi az új uralkodó fejére a Szent Koronát – egészen 1916 végéig.

▶ 1741. június 25.

Mária Terézia királynő koronázása Pozsonyban: királyként lép trónra, így a szertartáson még a négy égtáj felé való nevezetes kardvágást is elvégzi a város határában emelt koronázódombon.

▶ 1792. június 6.

Az első uralkodókoronázás Budán. I. Ferenc szertartását még nem a Mátyás-, hanem a Mária Magdolna-, a későbbi Helyőrségi templomban tartják. Buda Magyarország ötödik koronázóvárosa.

▶ 1830. szeptember 28.

V. Ferdinánd király koronázása a reformkori Magyarországon. Az utolsó szertartás Pozsony városában, amelynek szerepét 1867-től végleg a magyar nemzet fővárosa, Buda veszi át.

A koronázási lakomán mindvégig csak magyar arisztokraták tevékenykedtek a királyi asztalnál, az étkefogók kizárólag magyar nagyurak gyermekei voltak.

varmester együttműködését is szükségessé tette. Bár a bécsi udvar tagjai a ceremónián – érthetően – szinte semmiféle konkrét feladatot nem kaphattak, mind a templomi szertartáson, mind a koronázási menetben és a lakomán szemtanúként jelen voltak a legmagasabb udvari főméltóságok és követek, titkos tanácsosok és aranygypjas lovagok. I. Lipót koronázási metszetén ezért láthatjuk egymás mellett ülve a pápai nunciust, valamint a spanyol és a velencei követet.

A magyar politikai elitnek Miksa 1563. őszi koronázási lakomáján még

az egykori önálló magyar királyi udvar asztali ceremóniarendjének egy részét is sikerült továbbörökítenie. Ezen alkalmakkor a késő középkori magyar királyi udvar Pozsonyban, majd a 17. században három ízben Sopronban, végül 1792 nyarán a budai Várban minden egyes király- és királyné-koronázáson néhány órára újra meg újra életre kelt. Az asztal körüli szolgálat a késő középkori budai udvar gyakorlatának megfelelően szinte „újjáéledt”. Ennek köszönhetően a királyi asztalnál mindvégig csak magyar arisztokraták tevékenykedtek, az étkefogók ki-

zárólag magyar nagyurak gyermekei voltak, miként mindez a Jagelló-korban is történt.

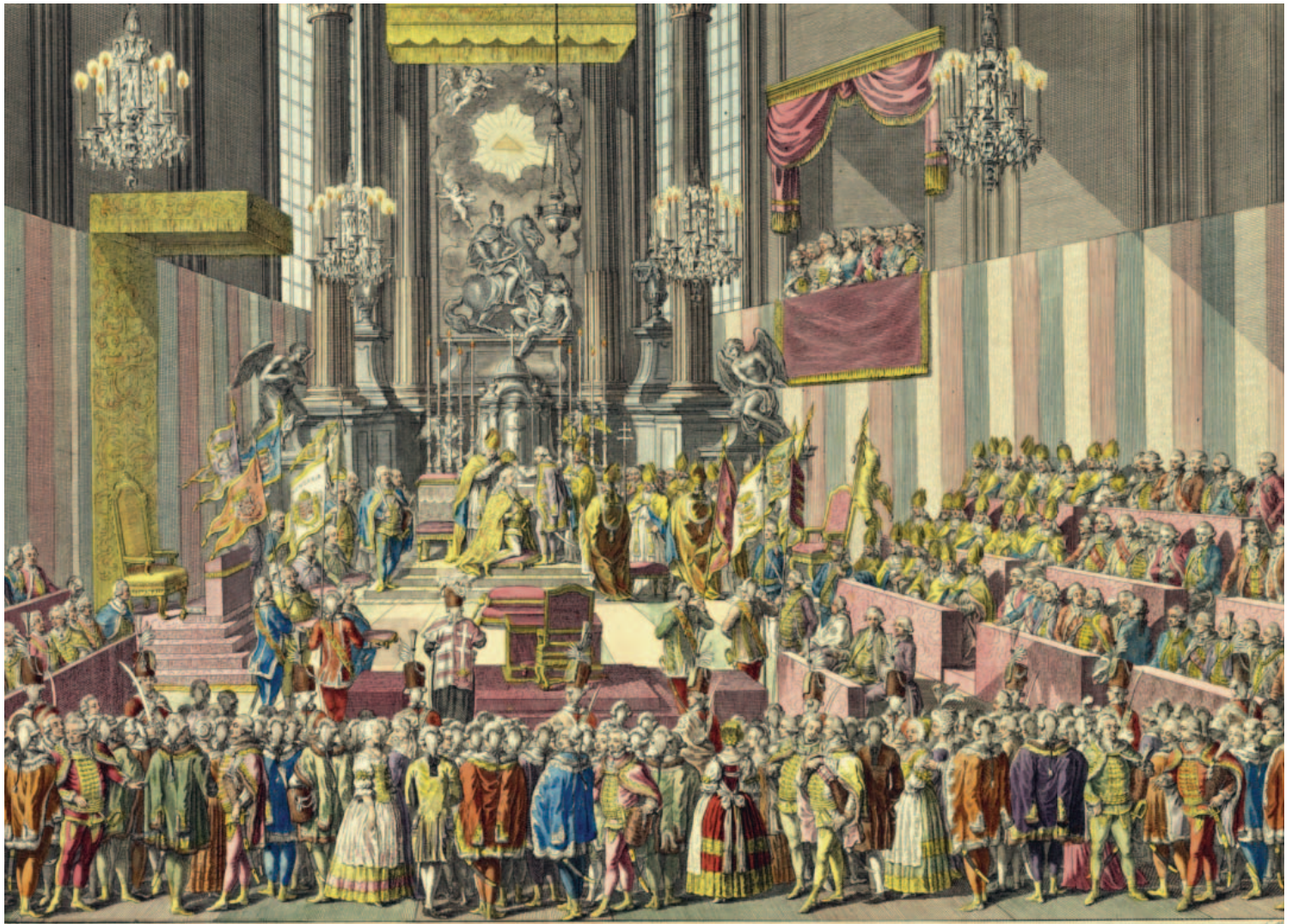
A koronázási lakoma nemcsak a magyar udvari hagyományok továbbvitelére, hanem a hazai politikai elit hatalmi reprezentációjára is évszázadokon át alkalmas volt. Hogy egy igazán beszédes példát említsünk: 1712 májusában III. Károly koronázási bankettjén – nem tévedés – tizenegy Esterházy családtag jutott szerephez. A zeneszerető Pál nádor az uralkodói asztalnál ült, Mihály fia a királyi udvarmester előkelő posztján intézkedett, idősebb, István nevű rokona pohárnoka volt, a harminc étkefogó egyhatodát pedig a família különböző ágaiból öt Esterházy fiú adta. Mindeközben a koronázási országzászlókkal bevonuló tíz arisztokrata ifjú között három Esterházy lépdelt. Mindezek szemléletesen mutatják, hogy a Magyar Királyság legelőkelőbb családja a 18. század elején az Esterházy volt.

A koronázási lakoma szertartásrendjének néhány más elemében viszont olyan lényeges változások következtek be, amelyek nem szervezeti okokkal magyarázhatók. Ezek legfontosabbika az ülésrend gyökeres megváltozása volt, mégpedig a burgundiai-spanyol hagyományokat követő bécsi udvartartás szokásainak hatására. E nyilvános lakomákon csupán a dinasztia tagjai, valamint a császár jelenléte esetén még a Bécsbe delegált, említett állandó követek (a pápai nunciust, a spanyol és a velencei követ) foglaltak helyet. Mivel 1563 őszen a beteges Ferdinánd császár a pozsonyi préposti házában külön étkezett, a trónörökös mellett csupán a főhercegek, a salzburgi érsek és a magyar rendek részéről – nádor nem lévén – egyedül az egyházi elit vezetője, Oláh Miklós esztergomi érsek foglalhatott helyet. Ez a Jagelló-korhoz, de még I. Ferdinánd 1527. évi székesfehérvári koronázási bankettjéhez képest is hatalmas változást jelentett, hiszen az ural-

A Szent Korona képe két angyallal

Révay Péter koronaőr (1608–1622) 1613-ban Augsburgban megjelent latin nyelvű koronátörténetének második kiadásában (Bécs, 1652). Az ismeretlen mester által készített rézmetszet nagyrészt hitelesen ábrázolja a Révay által szentnek, angyalinak és apostolinak nevezett magyar koronát.

*Accuratus Prospectus Coronationis in Regem Incliti Regni Hungariae, Partiumque eidem annexarum, Sacratissimae
Majestatis Romanorum Imperatoris Leopoldi hujus Nominis Secundi, Posonii die XV. Novembr. 1790 solenniter peractae.
Francisco, Serenissimo Archiduci Austriae Regique Coronae Principi dedicatum
Viennae apud Artaria Societ.
per humillimos Ejusdem fidei
Societatis Artarianae*

kodói asztalnál még az utóbbin is szinte a teljes magyar politikai elit helyet kapott.

Az 1563. őszi változás igen hosszú távra döntőnek bizonyult. Az uralkodópár mellett még 1916-ban is csupán a pápai nuncius, Csernoch János esztergomi érsek-hercegprímás, a nádort helyettesítő Tisza István miniszterelnök, valamint Várady Lipót Antal kalocsai érsek ülhetett. A legutóbbi – bár ezt feltehetően nem tudta – annak köszönhetően a megtiszteltetést, hogy Pázmány Péter érsek a világi elit befolyásának mérséklésére 1618-ban elérte, hogy a magyar egyházi elitből a kalocsai érsek is az asztalhoz ülhesse. Így az egyháziak már kétszer annyian ültek az asztalnál, mint a világi előke-

lők. Ez azután ugyancsak évszázadokra bevett szokássá vált.

A kora újkori koronázáson megjelenő német birodalmi felségjelvények és uralkodói heroldok, valamint a koronázási díszbéd új és hagyományos elemei összességében kiválóan tükrözték azt a különleges helyzetet, amelyet a Magyar Királyság a kora újkori Habsburg Monarchiában elfoglalt. Bár a pompás pozsonyi, soproni és budai ceremóniák szemtanúja számára nem lehetett kérdéses, hogy Magyarország a Habsburg-dinasztia közép-európai birodalmán belül önálló államisággal és jelentős belső szuverenitással rendel-

II. Lipót király aransarkantyús lovagokat avat a pozsonyi ferences templomban 1790. november 15-én, koronázása világi részének első állomásán.

A trón két oldalán a koronázási országszászlók vivői és a felségjelvényeket tartó magyar főméltóságok sorakoznak.

kező királyság, a legalapvetőbb kérdésekben – ugyan a magyarok tanácsai alapján, de mindvégig – a Habsburg-udvarban hozták meg a végső döntéseket. Az 1526 után közössé vált kül-, had- és pénzügyek mellett a 16. század második felétől ezek közé számított még a magyar koronázási lakoma ülésrendjének összeállítása is. ♦

A mohácsi csatavesztés (1526. augusztus 29.), majd az oszmán-törökök folyamatos hódítása gyökeresen átformálta mind a Magyar Királyság, mind Pozsony korábbi életét. Egyrészt a történeti magyar állam területe – fővárosa, Buda 1541. évi elfoglalása után – tartósan három részre (királyság, hódoltság és Erdély) szakadt. Másrészt Nagy Szulejmán szultán (1520–1566) 1529. évi, Bécs elleni hadjárata idején a török hadak már a nyugat-magyarországi szabad királyi várost is elérték, környékét pedig elpusztították. Végül Esztergom 1543. augusztusi elfoglalásával a török frontvonal már csak mintegy 150 kilométerre húzódott Pozsonytól.

A mohácsi csata Pozsony számára még egy további szempontból jelentett igazi sorsfordulót. II. Lajos magyar–cseh király (1516–1526) halálát követően egyik utódját, Habsburg Ferdinándot 1526. december 16-án a magyar politikai elit egyik igen meghatározó csoportja a pozsonyi ferences kolostorban választotta uralkodóvá. Míg el-

lenfele, Szapolyai János erdélyi vajda esetében ez a koronázását (november 11.) megelőző napon, 1526. november 10-én Székesfehérvárott történt, az osztrák főherceg királlyá választásának helyszíne Pozsony lett. Miután Ferdinándot – János király (1526–1540) fegyveres visszaszorítása után – magyar hívei 1527. november 3-án Székesfehérvárott ugyancsak teljesen törvényes körülmények között és igen tekintélyes politikai támogatással uralkodóvá koronázták, Magyarország életében hosszú időre új korszak kezdődött.

Ezt több dolog is érzékletesen jelezte. Egyfelől a korábbi másfél évszázados magyar–török konfliktus alapjaiban alakult át. Az oszmánok számára ugyan-

is ezután már nemcsak Magyarország, hanem az új Habsburg uralkodó rezidenciavárosa, Bécs lett a meghódítandó célpont. Másfelől Habsburg Ferdinánd pozsonyi megválasztásával, majd törvényes királykoronázásával a Magyar Királyság a születőben lévő közép-európai Habsburg Monarchia részévé vált.

MAGYARORSZÁG ÚJ FŐVÁROSA

A Magyarország számára negatív fejlemények – török hódítás, három részre darabolódás, új államigazgatási keretek – Pozsony fejlődésének paradox módon több szempontból kifejezetten kedveztek. A szabad királyi város ugyanis a fogatkozó területű Magyar Királyság egyik fővárosa lett. E döntő változás következtében hamarosan plébániatemploma is új szerephez került.

A török hódítás nélkül mindez sohasem következett volna be. A késő középkorban

